

УДК: 371.132:37.011.31

Удич З.І.*

МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті розглядаються основи моделювання процесу підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання учнів старших класів; визначено основні елементи моделі; проаналізовано етапи впровадження запропонованої моделі.

Ключові слова: моделювання, модель підготовки учителів, самовиховання.

Акценти в наукових педагогічних дослідженнях в останні роки змістилися. Вони демонструють активний пошук ефективної моделі підготовки майбутніх учителів та їх подальшого професійного удосконалення. Функції сучасного учителя теж зазнають певних змін. Адже ефективним педагогом сьогодні вже називають не того, хто може виховувати і навчати, а того, хто створює позитивне середовище самовдосконалення учнів, яке сприяє їх самоосвіті та самовихованню. З цієї позиції, вчитель починає відігравати роль наставника, особливо що стосується учнів старших класів [1].

Очевидно, що на певному етапі постало завдання створення умов ефективної підготовки майбутніх учителів до виконання функцій наставника старшокласників у самовихованні.

Таким чином, мета нашого дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні моделі підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання учнів старших класів.

На сучасному етапі розвитку педагогіка накопичила достатню інформацію стосовно моделювання. Думки усіх науковців-дослідників даної проблеми зводяться до того, що цей процес лежить в основі розвитку педагогічної теорії та практики.

Зазначимо, що на пострадянському просторі в останні роки значний внесок у розробку питань моделювання здійснили: А. Дахін, Є. Лодатко, О. Мещанінов, В. Міхеєв, А. Остапенко, В. Ясвин та ін. Основою для їхніх праць слугували положення, розкриті у працях С. Архангельського, В. Афанасьєва, В. Венікова, Б. Глинського, І. Новіка, В. Штоффа та ін. Під час укладання моделі психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів ми опиралися на висновки і рекомендації цих авторів.

Прийнято вважати, що «модель – це мислено уявлювана або реалізована система, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінювати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт» [2, с. 19]. У нашому дослідженні ми опиратимемося на трактування моделі в «Енциклопедії освіти»: «уявна, або матеріально-реалізована система, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта» [3, с. 516]. А також на твердження Н.Г. Ничкало, що саму модель слід розглядати «як схему для пояснення якогось явища або процесу» [2, с. 195]. Процес моделювання в контексті нашого дослідження розглядаємо як пізнавальний процес, в якому здійснюється переробка інформації щодо деяких властивостей об'єктів, у результаті чого в свідомості з'являються образи відповідних об'єктів і уточнюються їх властивості [4, с. 76].

Здійснюючи моделювання, результатом якого мала стати власне модель ефективної психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників, було застосовано послідовні етапи, запропоновані С. Архангельським [5]. Адаптувавши їх до нашого дослідження, моделювання здійснювалося за такими етапами:

- *перший* – вибір методологічної основи для моделювання, збір необхідної інформації та здійснення аналізу процесу підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників;

* © Удич З.І., 2012

- *другий* – визначення конкретних змін, котрі є необхідними для впровадження системи підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників;
- *третій* – побудова символічної моделі, де перелічуються всі елементи, які впливають на функціонування цієї системи, а також розробка, удосконалення та забезпечення необхідними для функціонування запропонованої моделі ресурсами;
- *четвертий* – перевірка за допомогою формульованого експерименту ефективності запропонованої моделі психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання учнів старших класів;
- *п'ятий* – здійснення аналізу й інтерпретації отриманих результатів апробації моделі, подача рекомендацій.

Основними методологічними підходами моделювання, на основі досліджень Р. Акбашева, Є. Каламетдинової, С. Микитюк, В. Ортинського було визначено: системний (розгляд усіх компонентів у взаємозв'язку і розвитку); особистісний (орієнтація в конструюванні й реалізації педагогічного процесу на особистість як ціль, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності); діяльнісний (визнання діяльності майбутніх студентів основою, засобом і вирішальною умовою розвитку їх особистості та професійного становлення); ресурсний (врахування особистісного потенціалу майбутніх учителів, створення умов доступу до необхідної інформації, обміну досвідом, забезпечення позитивного психологічного клімату в колективі, реалізація організаційних умов, які передбачають чіткість управління, послідовність вимог до майбутніх студентів); контекстний (визначення особливостей підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників, з урахуванням специфіки їхньої майбутньої професії); компетентнісний (врахування і поєднання необхідних для вчителя знань, досвіду і здібностей для організації самовиховання школярів); синергетичний (інтеграція інформації різних наук, поєднання досягнень різних дисциплін, створення умов, при яких той, хто навчається, є активним учасником пізнавальної діяльності, забезпечення взаємодопомоги, співробітництва, співтворчості всіх учасників освітнього процесу), цілісний (поєднання усіх підходів у єдину систему).

Відсутність єдиних правил для побудови будь-якої моделі є об'єктивно зумовленим явищем. Оскільки, як зазначає Р. Шеннон, визначений набір правил для розробки моделей має обмежену користь і може слугувати лише в якості каркасу майбутньої моделі чи відправного пункту в її побудові [6]. Необхідно обумовити, що незважаючи на відсутність чітких правил у побудові моделей, розробляючи модель психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників, ми зважали на те, щоб вона відповідала наступним критеріям: *інформативності* (відображення в моделі всіх елементів, котрі впливають на процес становлення вчителя-наставника учнів у самовихованні), *доступності* (усі елементи, їх тлумачення, зв'язки між ними повинні бути чіткими та зрозумілими), *несуперечності* (відсутність протистояння чи неузгодженості із іншими педагогічними об'єктами системи), *відкритості* (можливість удосконалення моделі відповідно до змін, зв'язок з іншими системами та моделями підготовки учителів), а також *зручності в користуванні*.

Такий підхід дав можливість поєднати в моделі психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників цільовий, змістовий, процесуальний та оцінювально-результативний компоненти даного процесу:

- *цільовий*: визначає загальну мету і конкретні завдання психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників;
- *змістовий*: відображає смисл, що вкладається як у загальну мету, так і в кожне конкретне завдання; зміст, який необхідно засвоїти під час процесу підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників;
- *процесуальний*: визначає шлях реалізації визначеної мети і завдань через дотримання педагогічних принципів, сукупність умов, створення яких забезпечує ефективність даного

процесу; етапність організації психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників;

- *оцінювально-результативний*: передбачає оцінку викладачами і самооцінку студентами своєї готовності до організації самовиховання старшокласників відповідно до встановлених рівнів, критеріїв, компонентів і показників; характеризує досягнуті зрушення відносно поставленої мети.

Отже, під моделлю підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників ми розуміємо і процес їх становлення, і схематичне її зображення. До запропонованої моделі увійшли такі структурні елементи, як *педагогічні умови*, завдяки яким і має реалізуватися дана модель; *принципи*, на які необхідно опиратися в процесі підготовки студентів до наставництва у процесі самовиховання школярів; *етапи підготовки*, що відображають послідовність і наступність процесу професійного становлення майбутніх учителів; *зміст підготовки*, тобто психологічна, теоретична і практична наповнюваність даного процесу; *організаційні форми*, які є зовнішнім вираженням взаємодії в системі викладач-студент і шляхами досягнення поставлених цілей; а також кінцевий продукт моделі – *результат*: готовність майбутнього вчителя до організації самовиховання старшокласників, що характеризується його відповідністю встановленим критеріям, компонентам, показникам та рівням.

Таким чином, схематичне зображення моделі підготовки студентів до організації самовиховання старшокласників матиме вигляд як на рис. 1.

Виділимо деякі елементи моделі для більш детального розгляду.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та емпіричного досвіду підготовки фахівців визначено структуру готовності вчителя виконувати обов'язки наставника старшокласників у самовихованні, яка містить взаємопов'язані критерії: мотиваційний, теоретичний, діяльнісний.

Для реалізації моделі психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників у структуру останньої включено також ряд компонентів: 1) *мотиваційний* (виражає усвідомлене ставлення вчителя до проблеми залучення школярів до самовиховання і прагнення виконувати роль наставника у цьому процесі, надання кваліфікованої психолого-педагогічної підтримки); 2) *орієнтаційний* (життєві цінності, професійні орієнтації, основою яких є професійна етика, професійно-педагогічні ідеали, погляди, принципи, переконання, готовність діяти відповідно до них); 3) *ціннісний* (стійку ціннісну орієнтацію вчителя у взаємодії із учнями); 4) *когнітивний* (включає поняттєвий та операційний компоненти, завдяки яким визначається сукупність знань учителя про суть і специфіку самовиховного процесу, його організацію у шкільному середовищі, а також комплекс умінь та навичок, необхідних для залучення старшокласників до самовиховання і надання їм ефективної психолого-педагогічної підтримки); 5) *розвивальний* (здатність педагога до саморозвитку як особистісного, так і професійного самовиховання, його прагнення до досконалості у виховній роботі із старшокласниками, здійснення систематичного самоаналізу, самопізнання, оцінювання результатів діяльності з метою коригування, вдосконалення виконання функцій наставника старшокласників); 6) *комунікативний* (загальні та специфічні комунікативні уміння, які дають змогу успішно налагоджувати контакт із старшокласником, об'єктивно аналізувати його внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з ним, застосувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях; культуру мовлення; експресивні уміння, які забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивні уміння); 7) *креативний* (реалізується завдяки оригінальному розв'язанню педагогічних завдань, в імпровізації, експромті); 8) *регулятивний* (забезпечує усвідомлення вчителем своїх дій, почуттів, мотивів, становища та доцільну видозміну власної діяльності відповідно до ситуації, тобто забезпечує достатній рівень саморегуляції). Крім цього, визначено ряд показників (48 одиниць) готовності майбутніх учителів виконувати функції наставника старшокласників у самовихованні.

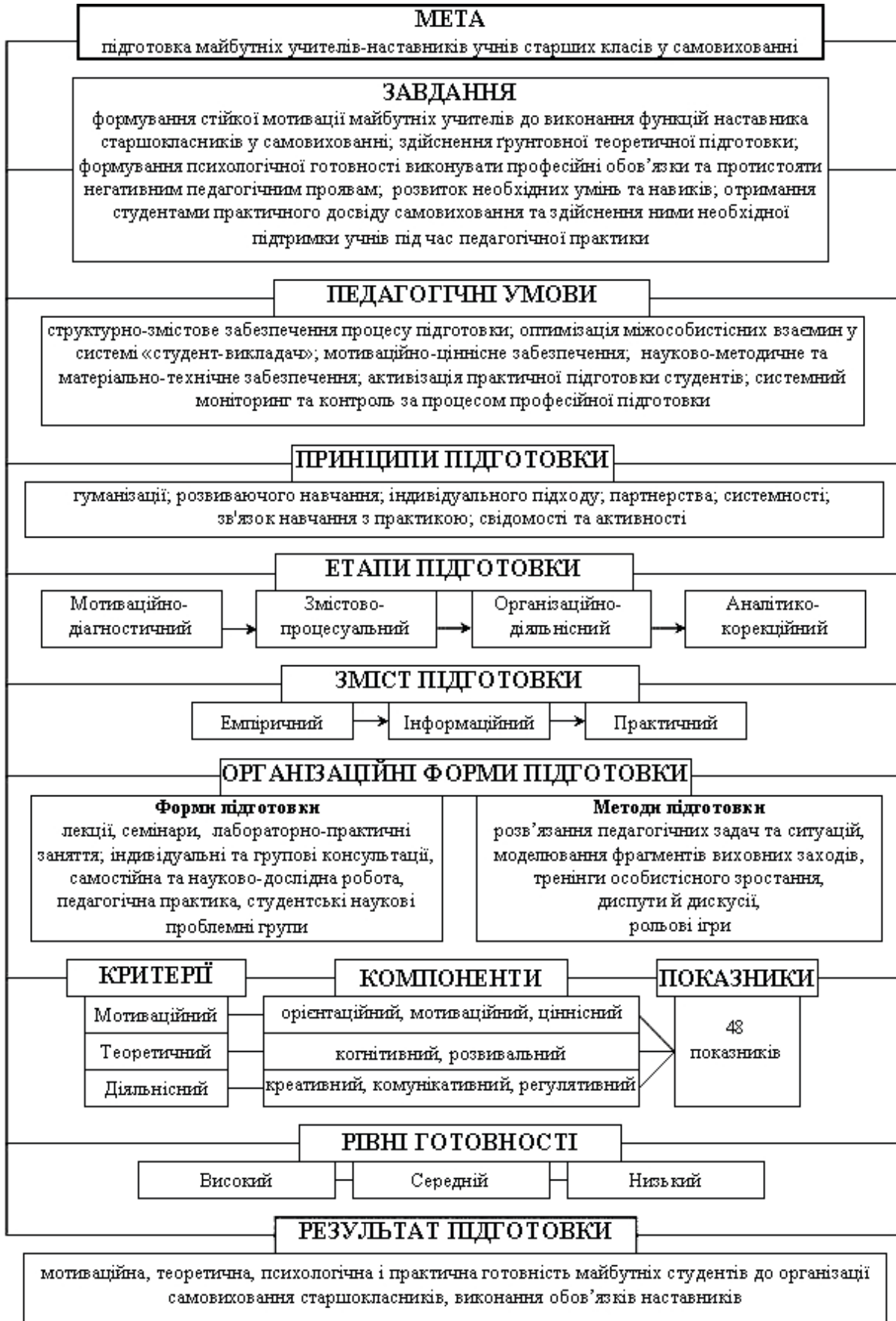

Рис. 1. Модель психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання учнів

Впровадження моделі підготовки майбутніх наставників старшокласників у самовихованні передбачає дотримання таких етапів:

I. Мотиваційно-діагностичний – ознайомлення студентів із значенням, змістом, специфікою та особливостями педагогічної професії, розкриття соціальної значимості педагогічної професії, її місце і функції в сучасному суспільстві; формування у студентів професійно-педагогічної спрямованості, світогляду, потреби у систематичному самовихованні й самовдосконаленні; визначення наявності у студентів необхідних для вчителя якостей, педагогічного потенціалу, негативних проявів особистості; пошук можливостей та засобів для самовдосконалення, формування культури навчальної праці. Цей етап реалізується під час вивчення навчального курсу «Вступ до педагогічної професії», надання індивідуальних консультацій.

II. Змістово-процесуальний – ознайомлення студентів із явищем самовиховання; методикою його організації для старшокласників; визначення особливостей учнів старшого шкільного віку; специфікою роботи наставника, вимогами до його професійних цінностей, вмінь і навичок. Етап впроваджується за допомогою лекційних і практичних занять під час викладання таких навчальних курсів психолого-педагогічного циклу: «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Загальна психологія», «Основи педагогічної майстерності», «Психологія педагогічної праці», «Методика виховної роботи», «Освітні технології», «Вікова і педагогічна психологія», «Психологія виховної діяльності», «Технології виховної роботи в школі» та ін.; виконання індивідуального навчально-дослідного завдання.

III. Організаційно-діяльнісний – оволодіння студентами практичним досвідом професійного самовиховання, вивчення передового педагогічного досвіду щодо взаємодії учителів та учнів у процесі самовиховання останніх; формування необхідних для наставника якостей, вмінь і навичок. Етап реалізується шляхом надання індивідуальних консультацій, залучення студентів до участі в роботі наукової проблемної групи «Педагог-наставник школярів у самовихованні».

IV. Аналітико-корекційний – застосування студентами знань і вмінь організації самовиховання старшокласників під час педагогічної практики; залучення студентів-практикантів до вивчення передового досвіду педагогів-наставників, обговорення результатів діяльності.

Ефективність запропонованої моделі підтверджено під час експериментальної перевірки, здійсненої у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського; Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти впродовж 2007-2010 рр.

До формувального експерименту було залучено 587 студентів I–IV курсів, з яких 285 склали експериментальну групу, 297 – контрольну.

Об'єктивну оцінку рівнів готовності студентів до організації самовиховання старшокласників у ході експерименту забезпечили: визначені емпіричні показники та критерії оцінки; обрані адекватні методи і методики їх діагностики (анкетування, поняттєві словники, узагальнення експертних і незалежних оцінок, аналіз продуктів діяльності); різноманітність методичних підходів (системний, особистісний, діяльнісний, аксіологічний, праксеологічний, критеріальний); застосування методів математичної статистики (ранжування, шкалювання, рейтингова оцінка, математична і статистична обробка одержаних у ході дослідження результатів, коефіцієнтів кореляції, оцінка статистичної значимості гіпотези та ін.).

Під час формувального експерименту в експериментальних групах впроваджувалися різноманітні форми і методи роботи (рис. 2).

Для забезпечення ефективності їх застосування укладено термінологічні словники (самовиховання особистості і педагогічна підтримка старшокласників у самовихованні), список тем для дискусій, рольових ігор, орієнтовну програму роботи науково-проблемної групи, розроблено тренінг формування професійного іміджу майбутніх наставників, педагогічні задачі та ситуації, тестові завдання для перевірки рівня готовності до надання старшокласникам педагогічної підтримки у самовихованні, а також навчальний спецкурс «Організація

самовиховання старшокласників» та посібник «Психолого-педагогічна готовність вчителя до організації самовиховання старшокласників».

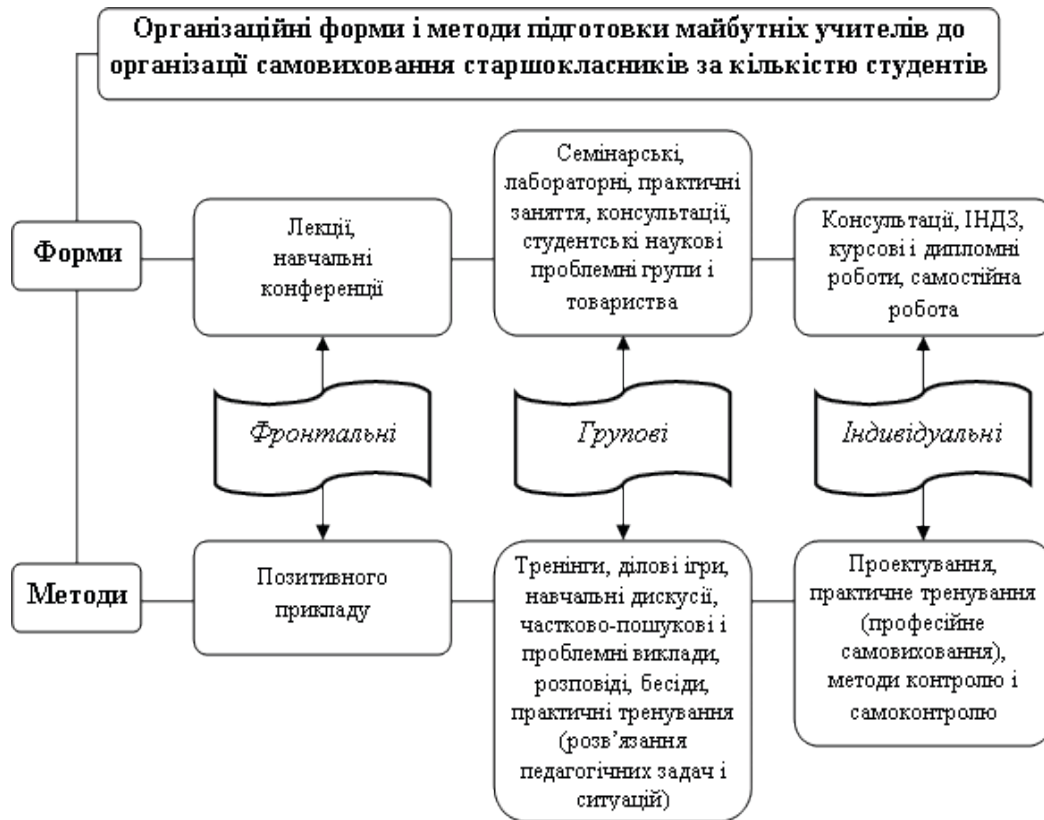

Рис. 2. Організаційні форми і методи підготовки майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників за кількістю студентів

За допомогою методів математичної статистики було здійснено порівняння узагальненого коефіцієнту сформованості готовності студентів до організації самовиховання старшокласників в експериментальній та контрольній групі. Було з'ясовано, що у першій групі результати кращі, адже в ній застосовувалася технологія відповідної підготовки (табл. 1).

Таблиця 1

Середні значення готовності майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників до і після проведення експерименту

Критерій	Мотиваційний			Теоретичний			Діяльнісний			Середні показники		
	кількість балів	коефіцієнт сформованості	рівень	кількість балів	коефіцієнт сформованості	рівень	кількість балів	коефіцієнт сформованості	рівень	кількість балів	коефіцієнт сформованості	рівень
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ГРУПА												
До	6.3298	0.6330	С	6.3754	0.6375	С	4.807	0.4807	Н	5.8442	0.5842	С
Після	9.0526	0.9053	В	8.4771	0.8477	С	8.0386	0.8039	С	8.5256	0.865	С
Різниця	2.7228	0.2723	С	2.1017	0.2102	С	3.2316	0.3232	С	2.6814	0.2688	С
КОНТРОЛЬНА ГРУПА												
До	6.4545	0.6455	С	6.3401	0.6337	С	4.8081	0.4808	Н	5.8416	0.5841	С
Після	6.7912	0.6791	С	6.5387	0.6539	С	5.2593	0.5259	С	6.1972	0.6205	С
Різниця	0.3367	0.0336	С	0.1986	0.0202	С	0.4512	0.0451	С	0.3556	0.0364	С

Так, порівняння узагальненого коефіцієнту сформованості готовності студентів до організації самовиховання старшокласників в експериментальній та контрольній групі після формувального експерименту свідчить, що в експериментальній групі він досягнув 0,87, що на 0,25 більше, ніж в контрольній (досягнув 0,62). І хоча в обох групах цей показник відповідає середньому рівню, однак в експериментальній він вищий.

Отже, результати експерименту дають підстави стверджувати, що підвищення рівнів готовності майбутніх учителів до організації самовиховання старшокласників в експериментальній групі є наслідком впровадження розробленої моделі. Її реалізація в навчально-виховному процесі вищої школи сприятиме становленню нової генерації педагогів, здатних залучати молодь до самовиховання, надавати якісну психолого-педагогічну підтримку.

Список використаних джерел

1. Удич З.І. Дефініція «наставник» в контексті розв'язання проблеми організації самовиховання старшокласників / Удич З.І. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія // Зб.наук.праць. – Випуск 31 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін.. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. – С. 130-135.
2. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / [уклад. С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало, О.С. Дубинчук, Н.О. Талалуєва, А.О. Молчанова, Л.Б. Лук'янова; за ред. Н.Г. Ничкало]. – К. : Вища шк., 2000. – 380 с.
3. Бочелюк В.Й. Педагогічна психологія: Навчальний посібник / В.Й. Бочелюк, В.В. Зарицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 248 с.
4. Веников В.А. Некоторые методологические вопросы моделирования / В.А. Веников // Вопросы философии. – 1964. – № 11. – С. 73–84.
5. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: Учеб.-метод. пособие / С.И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 368 с.
6. Шеннон Р. Имитационное моделирование систем – искусство и наука / Р. Шеннон. – М.: Мир, 1978. – 420 с.

The article considers the fundamentals of modeling the process of future teachers' preparation for organizing high school students' self-education, identifies key elements of the model, and analyzes the stages of the suggested model implementation.

Key words: modeling, model of teacher trainings, self-education.

УДК 37.013.73:130.11(430) «18+19»

Циганівська О. І.*

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ ІММАНУЇЛА КАНТА

У статті аналізуються філософські погляди І. Канта щодо ціннісних орієнтирів наукового пізнання, на яких базується педагогічна діяльність.

Ключові слова: педагогіка, пізнання, проблемність, практична діяльність.

Здобуваючи життя, кожна людина вибирає певний вид діяльності, який реалізується у її життєвому кредо і є неможливим без планомірного та особистісного виховання. Вирішення технічних проблем у ХХ столітті девальвували процеси виховання особистості, що на початку ХХІ століття проявилось знеціненням етичних та моральних засад соціально-економічної діяльності людини. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства на перше місце висувається наука, як сфера буття, що формує нові знання, та освіта, яка впроваджує їх у життя і сприяє індивідуальному розвитку Людини. Лише вона володіє унікальними здібностями самопіз-

* © Циганівська О. І., 2012